

SOCIÉTÉ DES SCIENCES HISTORIQUES ET PHILOLOGIQUES UKRAINIENNE
À PRAGUE

Дмитро Дорошенко

Степан Опара,
невдалий гетьман
Правобережної
України

ПРАГА 1937

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА В ПРАЗІ

42485

SOCIÉTÉ DES SCIENCES HISTORIQUES ET PHILOLOGIQUES UKRAINIENNE
À PRAGUE

Дмитро Дорошенко

Степан Опара,
невдалий гетьман
Правобережної
України

ПРАГА 1937

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА В ПРАЗІ

W 9471

144 747

SLOVANSKÁ KNIHOVNA

3186196873

'628 526

Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України.

Весна 1665. р. застала Правобережну Україну в стані загальної анархії й боротьби на всіх фронтах. У Каневі сидів Бруховецький і керував акцією на користь Москви. У Брацлаві сидів Тетеря і старався вдержати Правобережну Україну в підданстві у польського короля. З початку успіх схилявся наче б то на бік прихильників польської орієнтації. Ще 23.XI.1664. р. писав Бруховецький цареві Олексію, що він обсадив своїм військом Медвідовку, Жаботин, Лисянку, Смілу, Старобурря, Мглів, Вільшану, Тарасівку, Медвин, Обухів¹⁾; в Умані сидів вірний прихильник Москви Іван Сербин²⁾; в ніч з 3. на 4. квітня 1665. (по стар. ст.) полковник лубенський Грицько Гамалія разом з москалями захопив несподіваним наскоком місто Корсунь, де забрав у полон Тетериного наказного, генерального обозного Тимофія Носача, генерального суддю Івана Креховецького, — обох ветеранів з часів Хмельнищини, полковника Улізка та інших; забрав прапори, литаври, пернач, судейську лису та інші трофеї, — усе це, разом із бранцями було одіслано до Москви³⁾. Однак польська залога одсиділася в замку й залишилася в Корсуні. З другого боку, на заході по-над Дністром оперував прихильник Москви Василь Дрозд (або Дрозденко), що не посоромився з своєю ватагою пограбувати та ще й побити вдову Тимоша Хмельницького, Домну Розанду, в її маєтку Рашкові⁴⁾. Цей же самий Дрозд розбив 4/14 квітня військо самого Тетері під Брацлавом, що властиво послужило кінцем політичної кар'єри Тетері на Україні.⁵⁾ Знов же таки на півночі, на київському Поліссі полковник овруцький Децик заволодів містами Димером, Бородянкою, а потім захопив ще й Фастів та Мотовиловку.⁶⁾ Взагалі, як спостеріг невідомий нам по імені польський політичний агент, що їздив весною 1665. р. по Україні і 29. квітня подав про свою подорож реляцію королеві Яну-Казимиру, Правобічна Україна хоч нібито й залишалася *in obsequio* (королеві), але *po wielu miasteczkach, a niemal wszystkich, słycać głósy: „hukniemi ieszcze raz“*. W różnych miasteczkach wybuchają buntы, i wszystka Ukraina stoi jednym tylko hetmanem (себ-то Тетерею) так само як Чигирин держиться „jednym Doroszenkiem, więcej nic“. Деякі інші полковники, хоч і сприяють королеві, але не так, як би треба, та й то через те що мають синів у Польщі (очевидячки натяк на полк. Остапа Гоголя, що його син учився у Львові). Взагалі усе те, на думку автора реляції, проходило „z zwykłej kozackiej sweywoli, która panów pań niechce“.⁷⁾

¹⁾ Акты Южной и Западной России, т. V, ст. 234.

²⁾ Акты V, 244.

³⁾ Акты V, 266—267, 269, 271—272.

⁴⁾ Акты V, 264.

⁵⁾ Акты V, 269.

⁶⁾ Акты V, 258, 276—277. Біографічні відомості про Децика (дуже шуплі) зібрав М. Петровський в розвідці „З історії клясової боротьби на Україні в XVIII ст. (змова Децика)“, Ніжин 1932, ст. 35—45.

⁷⁾ M. Krupowicz, Zbiór dyplomatów rządowych i aktów prywatnych, Wilno 1858, S. 134—139. J. Plebański у своїй монографії „Jan — Kazimierz Waza“ (Warszawa 1862, s. 129) уважав за автора цієї реляції Івана Мазепу.

Тимчасом Тетеря, на якого польська влада покладала головну надію, чим далі, тим усе більше знеохочувався й тратив віру в успіх своєї справи; він поспішав улаштувати свої матеріальні справи, щоб під претекстом розстровного здоровля покинути неспокійну Україну й шукати притулку в Польщі. Як свідчить автор згаданої реляції, Тетеря відкинув усі пропозиції перейти на бік Юрія Любомирського, що війшов в отвертий конфлікт з королем,⁸⁾ і вірно тримався короля, так що Ян-Казимир сподівався, що Тетеря приведе йому на поміч 12.000 козаків.⁹⁾ Але при Тетері, як оповідав у Москві один полоненик, що повертався з татарської неволі через Україну, було всього з тисячу козаків, та й ті „голодні і з голоду попухли“.¹⁰⁾ А полковник прилуцький Лазарь Горленко просто казав, що при Тетері жадного війська нема.¹¹⁾ Правда, Креховецький на допиті у Москві показував, що у Тетері козаків і поляків було разом 6000 людей,¹²⁾ знов же інший бранець казав і про 4000 Орди,¹³⁾ але з тих усіх ріжноголосих звісток можна зробити висновок, що при Тетері справді було зовсім мало війська, і що якоюсь зачіпної акції провадити він сам не міг.

28. III. 1665. Тетеря вислав на сойм до Варшави свого небожа Василя Іскрицького¹⁴⁾ і дав йому інструкцію домагатись з одного боку звільнення митрополита Йосифа Тукальського й архімандрита Юрія-Гедеона Хмельницького з Марієнбургської фортеці, а з другого — прохати соймової апробації на ряд магностей. З цієї цікавої інформації¹⁵⁾ довідуємось, що Тетеря ручився, що Хмельницький буде провадити спокійне чернече життя, а щоб він не опинився „in visceribus Ukrainy“ гетьман пропонував оселити Хмельницького в своїм власнім маєтку Висоцьку (в Пінському повіті), в місці „od Ukrainy odległym“, і обіцяв, що сам буде мати над ним догляд. Про звільнення Хмельницького дуже просила сама гетьманова Катерина, сестра Юрія-Гедеона, старша дочка Богдана Хмельницького, що перше була за Данилом Виговським.¹⁶⁾ Вона „гризла голову чоловікові, бо мала тільки одного цього брата, на якого tylko szczególną ratione dzieci swoich pokładała nadzieję“. Так само ручився Тетеря і за Йосифа Тукальського, що він осяде теж в Пінському повіті, де мав свою посесію, поверне назад привилей на митрополію і буде жити як звичайний чернець.

Що до своїх матеріальних справ, то прохав Тетеря соймової апробації на Стеблів, який закупив на вічність у Федора Виговського, на Ольговець і Гуляйполе, „що лежали на самім татарським шляху край Дикого Поля“, на села Демидів і Литвиновку в Київському воеводстві; окрім того прохав затвердження соймовою конституцією вибірання аренд з шинків та млинів у Чигиринському старостві на гетьмана, так само, щоб вибіралася на гетьмана індукта та евекта з трьох воеводств: Брацлавського, Київського й Чернігівського: „niewielki to tam prowiancik, kilka tysięcy, y to kiedy

⁸⁾ М. Крупович, 136.

⁹⁾ Т. Коззон, Dola i niedola Jana Sobieskiego, t. I, Kraków 1898, s. 279.

¹⁰⁾ Акты V, 277.

¹¹⁾ Акты V, 284.

¹²⁾ Акты V, 272.

¹³⁾ Акты V, 273.

¹⁴⁾ Василь Іскрицький зпочатку був на українській, потім на польській службі. Див. про нього W. Lipiński, Z dziejów Ukrainy, Kraków 1912, s. 266—267.

¹⁵⁾ Рукопис Б-ки Красінських у Варшаві, cod. 4025, ч. 4. Деякі з цитованих у мене рукописів Б-ки Красінських позначені в „Реєстрі козацких дѣлъ въ польской метричѣ въ С.-Петербургѣ“, в московських „Чтеніяхъ“ 1861, кн. IV, смѣсь, ст. 1—38. Там же подано короткий зміст документів, але дуже неточно і з перекрученням імен. Значна частина цих документів переходять тепер в Бібліотеці Красінських у Варшаві.

¹⁶⁾ Dr. Antoni J., Kobiety na dworze Czehryńskim. „Biblioteka Warszawska“ 1893, IV, s. 99—103.

kiries ma przeschod wolny". Прохав також, щоб Брацлав, де стояв сам гетьман, і Ольховець, були увільнені від жовнірських стацій.

За пару день (30. III. 1665.) Тетеря знову шле до короля лист з Брацлава, прохаючи звільнити його з гетьманства, з огляду на його розстроєне здоровля, і взяти на якісь інші услуги при своїм боці.¹⁷⁾ Але пройшло кілька день, і військо, яке ще залишалось в розпорядженні Тетері, розбив 4/14 квітня Дрозд. Тетеря, як оповідав потім в Москві Креховецький, збірився вирушити під Лисянку на сполучення з Яблонівським, що командував коронним військом на Україні по смерті Стефана Чарнецького, і перегородити сполучення між Каневом, де сидів Бруховецький, і уманцями. Цей марш Тетеря мав здійснити наче б то в тім разі, як бля Дрозд і Гоголь до нього пристали.¹⁸⁾ Але Дрозд розбив невеликі тетерині сили, і це, можна думати, примусило Тетерю покинути нарешті Україну. Він виїхав правдоподібно в кінці мая або в початку червня і вивіз з собою військовий скарб, клейноди, корогви, гетьманський архів, гармати, намети, — звороту всього цього пізніше так енергійно добивався Дорошенко при своїх переговорах з польським правительством.¹⁹⁾ В усякому разі, в половині червня його вже не було у Брацлаві,²⁰⁾ як про це свідчить його лист до канцлера Пражмовського, писаний 19. VI. 1665. в обозі під Юрковкою. В цім листі Тетеря знову просить про звільнення Хмельницького, що за його весь час клопочеться гетьманова, а також Тукальського і Гуляницького, та про вираження їх усіх до Любомля, куди і сам іде.²¹⁾ Звідти ж, з обозу під Юрковкою, пише він 20. VI. 1665. про те саме до короля, додаючи, що звільнення цих людей дуже потішило би „nagod ruski“. ²²⁾ Нарешті „в полі під Жуковим“ пише знову 24. VI. 1665. до короля довшого листа, де поясняє, через що покинув свій гетьманський уряд. Він пригадує свою вірну службу королеві, особливо підчас походу короля на лівий берег Дніпра, скаржиться, що залишений без допомоги не міг вдержатись своїми силами, але готовий і далі служити інтересам короля — „dla tego tu nad Horynią bawię“; каже, що старався, аби коронне військо не покидало своєї роботи „na Ukrainie, dobrze krewią oblaney“; подає приємну новину про одсіч, дану Бруховецькому під Білою Церквою, але разом із тим заявляє, що сам залишитися в Брацлаві на козацьку дискрецію не міг, бо „nieomylnie by tyransko roledz musiał, albo na stolicę Moskiewską był zasłany“. Чебез те й не міг „żadną miarą w Ukrainie in ea animorum dismembratione zostawac“. ²³⁾

Як оповідав 6. VII. у Москві посланий Бруховецьким сотник Богдан Гавриленко, „Тетеря изъ Бряславля поѣхалъ къ королю, а съ нимъ охочеіе немногіе люди да челядь его; а войско де свое онъ все распустилъ,

¹⁷⁾ Рукоп. Б-ки Красінських, cod. 4025, ч. 6.

¹⁸⁾ Акты V, 272.

¹⁹⁾ Акты IX, 164, 310—311. А. Grabowski, Ojczyste spominki t. II, Kraków 1845, s. 309.

²⁰⁾ Ів. Крип'якевич гадає, що Тетеря виїхав „десь у червні“ 1665 р. „Записки Наук. Тов. ім. Шевченка“ т. 134—135, Львів 1924, ст. 73. Засновуючись на поплутаних що-до хронології вістках Самовидця і Грабянки про виїзд Тетері до Польщі, Костомаров (Собр. соч. VI, 46) каже, ніби по його виїзді частину скарбів Тетериних забрав Сірко. Очевидно мова тут про напад сіркових козаків на Брацлав і пограбування „скарбу Хмельницького“, що сталося весною 1664 р., про що згадує сам Тетеря в листі до короля 2. V. 1664 „Памятники Киев. Археогр. Ком.“ т. IV, Київ 1859, ст. 427—428, і про що оповідав у Москві 7. XI. 1664. ієродіакон Мелетій, див. Н. Гибенетъ, „Историческое изслѣдование дѣла патр. Никона“, т. II, СПб. 1884, ст. 735—736. Сірка зовсім не було на правому березі Дніпра ані весною, ані літом 1665 р. Див. Д. Эварницкій, „Исторія запорож. козаковъ“, т. II, СПб. 1895, ст. 363—364. Про пограбування „скарбів“ Тетері див. Самовидецъ, ст. 84—86.

²¹⁾ Рукоп. Б-ки Красінських, cod. 4025, ч. 12.

²²⁾ Рукоп. Б-ки Красінських, cod. 4025, ч. 13.

²³⁾ Рук. Б-ки Красінських, cod. 4025, ч. 15.

кто куда похочеть, и къ гетману де къ Ивану Брюховецкому изъ Тетерина войска прїѣхали служить козаковъ сто коней“.²⁴⁾ Хоч Дорошенко і писав потім, що Тетеря покинув Україну „nie dla żadnego niebezpieczeństwa, ale dla swoich przywat“, але очевидно Тетерю гнав страх і може початки тої хвороби, що її Й. Ролле називає „сісхум обляканієм“, в яке Тетеря безперечно попав під кінець свого бурхливого життя.²⁵⁾

Одночасно з Тетерею покинуло Україну й польське коронне військо, що стояло між Павлолочною й Білою Церквою, викликане королем на допомогу в його боротьбі з Юрієм Любомирським.²⁶⁾ На Україні залишилися тільки залоги в Білій Церкві, Корсуні й Чигирині. Біла Церква була дуже добре укріплена й мала запасів майже на цілий рік, гарнізон її складався з 2000 польської й німецької піхоти, полку Сердені (т. зв. серденят) і білоцерківських козаків. Було трохи й татар.²⁷⁾ Ще перед відходом коронного війська Брюховецький вислав свій відділ, який склався головню з комликів, під Білу Церкву. Тут цей відділ мав успішну сутичку з коронним військом, про яку Брюховецький доносив у Москву мов про якусь велику перемогу.²⁸⁾ Сутичка ця сталася 21.V. за старим стилем.²⁹⁾ Успіх так захопив Брюховецького, що він надумав захопити саму Білу Церкву й вирушив з Канева, маючи 20.000 козаків, 7000 комликів і кілька сот москалів.³⁰⁾ Прохав допомоги у київського воеводи кн. Львова, але той не поміг — з обережності й не довіряючи солідності підприємства Брюховецького.³¹⁾ І справді: цим разом експедиція успіху не мала. Білої Церкви добути не вдалося, а тим часом наспіла вістка, ніби наближається велика татарська орда, і Брюховецький поспішив одійти до Мотовиловки, про що й доніс цареві у Москву.³²⁾

Подобиці цієї операції подає нам неопублікована досі реляція коменданта Білої Церкви, генерал-майора Стахурського, канцлерові Празмювському з дня 24.VI. 1665., одже по свіжих слідах подій.³³⁾ Стахурський розповідає, що дізнавшись через своїх шпигів про скупчення ворогом значних сил і про його марш на Білу Церкву, він перш за все привів до присяги білоцерківських козаків, міщан і серденят. 19. червня показалися перші роз'їзди комликів, яких 2000, з боку Павлолочи. Їм на одсіч вислані були рейтарі, козаки й татари, котрих була сотня з агою. На другий день показався сам Брюховецький з Дециком, Василем Дворецьким і московськими воеводами — від Василькова. На зустріч їм було вислано тисячу кінноти і кілька сот піхоти з гарматами, яким пощастило відбити ворога й захопити в полон немало Москви і козаків. На третій день Брюховецький повів загальний наступ і казав сипати шанці. Але й цим разом був одбитий. На четвертий день, себ-то 22. червня (нового стилю), знову був бій. З боку Білої Церкви цілий день бито з гармат. 23. червня обложенці зробили вилазку під проводом оберст-лейтенанта Фіркса з піхотою, кіннотою й трьома штифунтовими гарматами, а в допомогу їм вийшла тисяча

²⁴⁾ Акты V, 276.

²⁵⁾ Dr. Antoni J., Kobiety na dworze Czechryńskim, s. 109.

²⁶⁾ Ще 4. VI. 1665, кн. Львов доносив з Київа, що Яблоновський стоїть близько Київа (Акты V, 287), але вже 7. VI. польське військо, утворивши конфедерацію під Тернополем, виставило свої домагання королеві. Див. T. Korzon, Dola i niedola J. Sobieskiego I, 351.

²⁷⁾ Акты V, 277. M. Kropowicz, Żbiór dyplomatów, 139.

²⁸⁾ Акты V, 274, 281—283.

²⁹⁾ За иншими звістками 27. VI. Див. Акты V, 283—284.

³⁰⁾ Акты V, 283.

³¹⁾ Акты V, 293.

³²⁾ Акты V, 274—275, 301. Н. Костомаровъ, Собр. соч. VI, ст. 45. М, Петровський, Нариси історії України, Харків 1930, ст. 279, 400.

³³⁾ Рук. Б-ки Красінських, cod. 4025, ч. 14.

білоцерківських козаків з двома гарматами. Вдарили з усіх боків на ворожий табор, збили з місця, захопили намети Бруховецького й Децика і взагалі наробили ворогам багато шкоди. Усю ніч білоцерківці сипали шанці, щоб на ранок вдарити на ворога з гармат, але Бруховецький, спостерігши їх працю, удосвіта ще покинув табор, залишивши в ньому багато живности, самопалів, шабель, коней і навіть поранилих своїх людей. Все пішло вrostіч в напрямку до Дніпра. Білоцерківці пустилися в погону. Кілька тисячів з війська Бруховецького лягло трупом, кілька сот попало в полон, так що „з Божої ласки в день святого Яна й іменин короля одержано несподівану вікторію“.³⁴⁾ Вже по прогнанню Бруховецького почали надходити, щоб прилучитись до нього, козацькі полки і сотні; частину їх білоцерківці розігнали, частину постинали; так само „на пострах іншим“ вирубано кілька околиць містечок.³⁵⁾

Скоро потому Бруховецький покинув правий беріг і вже 5. VII. 1665. був у Гадячу,³⁶⁾ збираючись у свою відому подорож до Москви. Так майже одночасно, уступили з театру боротьби обидва гетьмани-суперники. Польща була звязана бунтом Любомирського, що обернувся в справжню громадянську війну. Москва була стомлена й знеохочена затяжною боротьбою за Україну і готова була задовольнитись поки що лівим берегом Дніпра. На правому ж березі одкривалось тепер поле для честолюбних та відважних людей — пошукати щастя й спробувати захопити осиротілу гетьманську булаву. Претенденти не примусили себе довго ждати. Зпочатку „обізвався“ Децик чи „Дацько Васильович“, як він сам підписувався, полковник оверуцький. Але його спроба, скерована занадто виразно проти Бруховецького, не поведлася, і Децик опинився в арешті у Бруховецького, звідки помандрував на Москву й на Сибір.³⁷⁾ Більш успіху мав, хоч і на дуже короткий час, Степан Опара, невдалому гетьмануванню котрого я й присвячую оцей свій невеликий нарис.

Уперше зустрічаємось ми в актах з імям Опари в кінці р. 1660., коли гетьман Юрій Хмельницький вислав його з Чигирина до Варшави і дав йому „інформацію“ (інструкцію), датовану 27. XII. 1660.³⁸⁾ Опара, тоді сотник Медвідовський, мав представити королю московського посла і потім привезти його назад до Чигирина, щоб вимінати на українських послів, затриманих у Москві. Опара мав домагатись, щоб коронне польське військо не робило населенню кривд та щоб краще ішло на лівий беріг Дніпра для втихомирення бунтів. Мав повідомити, що козацьке військо під проводом наказного гетьмана Петра Дорошенка вже давно б'ється за Дніпром, а коронне військо не йде за Дніпро, хоч „у нас і руки потомились, писавши“ (щоб воно туди вирушило). Судячи з того, що Опари доручалася доволі

³⁴⁾ Самовидець каже, що після невдачі Бруховецького під Білою Церквою його військо „збунтовавшись, розійшлося“ (Літопись Самовидца, Київ 1878, ст. 88). Так само про велику „шатость“ козаків Бруховецького, і навіть їх нахил перейти до Опари, каже в донесенні цареві київський воевода Львов. Це донесення опублікував у додатку до своїх „Нарисів історії України“ М. Петровський (ст. 399—400). Це підтверджує слова реляції Стахурського про „роспорощення“ війська Бруховецького після невдалої операції під Білою Церквою.

³⁵⁾ Рук. Б-ки Красінських, cod. 4025, ч. 14.

³⁶⁾ Акты V, 301.

³⁷⁾ Про цю невдачу „змову“ Децика див. згадану вже розвідку М. Петровського „З історії клясової боротьби на Україні в XVII ст. (змова Децика)“, Ніжин 1932, ст. 1—45.

³⁸⁾ Оригінал в Б-ці Красінських, cod. 4023, ч. 82 (хибно зазначено, ніби це інформація від Ів. Виговського). Надруковано в „Памятникахъ Киев. Арх. Комисси“, т. IV, Київ 1859, ст. 74—77. В „Реестрах В. Запорож.“ 1649 р. імени Опари не зустрічаємо ні в одній з сотен Чигиринського полку, з чого можна вивести, що він належав до молодшого покоління, яке виступило на громадську арену вже після Хмельниччини.

відповідальна місія, можна думати, що це був козак бувалий, з певним службовим стажем і досвідом.

Після того кілька років нічого про нього не чуємо, аж поки він виринає знову — в листуванні Бруховецького з Москвою, в кінці 1664 року. Опара, видимо, являється партизаном Бруховецького й Москви і веде акцію на південній Київщині, в своїй Медвідовці, де він був сотником (деякі пізніші джерела звуть його полковником), і звідки, правдоподібно, був родом. Але в поводженні Опари були якісь моменти, що викликали певні сумніви з боку лівобережного гетьмана: в листі до царя з Канева 22. XII. 1664. Бруховецький „съ должности своей рабской“ доносить, що пройшла чутка, ніби Медвідовський Опара хоче пристати до кримського хана і піддатись з містечками бусурманам. Але він, Бруховецький, в тім його „обличил“ і тепер, мовляв, як це видно з листів „Опариних і Медвідовських“, які він надсилав цареві, „то премѣнилось“.³⁹ Про це саме каже й Інформація Бруховецького, дана ним 21. I. 1665. своїм послам до Москви: „а про Опару хотя слухъ прошелъ было, будто думалъ бусурманомъ, се есть хану, отчаевъ помощи, передатъся съ городами, однакожь покажутъ листы его и Медвідовскіе, ко мнѣ писанные; но и то премѣнилось“.⁴⁰)

Але видко, що не „премѣнилось“, хоч Опара й запевняв, треба думати, Бруховецького в своїй лояльності: минуло всього кілька місяців, і Опара міняє свою політичну орієнтацію, переходячи на польський бік.⁴¹) Можна думати, що справді „отчаевъ помощи“ з боку Москви, Опара рішив визнати польську зверхність; на це вказує й сам Бруховецький, пишучи в одному донесенні до царя, що Опара в своїх „прелестныхъ листахъ“ до населення „тѣмъ міръ прельщаетъ, что чрезъ два года посліковъ ратныхъ нѣтъ и болше еще наваздъ отступають, изъ Канева уходятъ люди“.⁴²) І ось саме в часі успіхів Бруховецького на заході й на півночі Правобережної України читаємо в листі Тетері до короля з дня 17. III. 1665. про перехід Опари в підданство короля: „Опара principał buntów deditiā uczynił y wiezne Maiestatowi Waszey Kr. Mosci iuravit obsequiam z miasty Medwedowka, Żabotyнем, Smiła, Subotowem. Kamionka y innymi“.⁴³)

Польське підданство Опари безперечно сталося в порозумінні з татарами, що були тоді в союзі з Польщею і, здається, мало служити переходом до повного унезалежнення Правобережної України за допомогою татар. Тільки що, як видно з дальшого, Опара виявив себе не досить зручним політиком та й взагалі, мабуть мало надавався до тої ролі, яку на себе взяв.

Деякий час про його акцію нічого не чути, коли ось уже в червні 1665 р. посилалися з боку Бруховецького скарги на „клятвопреступного измѣнника Опару“, і навіть за одну з причин своєї ретиради з під Білої Церкви подає Бруховецький те, що Опара „лукавою прелестію своєю роспростирати и городаы къ своему безбожному умышленію сводити учалъ и

³⁹) Акты V, 244.

⁴⁰) Акты V, 238.

⁴¹) Що між Опарою й Тетерею раніше були якісь безпосередні зносини, і що Тетеря був дуже роздратований переходом Опари на бік Москви, свідчить згадка в т. V. „Актовъ Южной и Зап. Россіи“ про доставлені в грудні 1664 р. в Москву три листи Тетері й Ст. Чарнецького, писані в Медвідовку до Опари, щоб він „королю піддався і місто здав“. В одному листі Тетері внизу було приписано, що коли Опара „для обереженья здоровья своего къ Москвѣ съѣдетъ, станеть де столько короля и его Тетерина радѣнья, хотя и Шереметева изъ Крыма выкупить, а его съ Москвы въ рукахъ своихъ будутъ имѣти“ (Акты V, 233). Шереметев сидів у татарській неволі з 1660 р. одже ніби-то готові були його викупити, аби виміняти потім у Москві на Опару! Та, видко, ці погрози Опару не злякали.

⁴²) Акты V, 282.

⁴³) Рукоп. Б-ки Красінських, сод. 4025, ч. 2.

уже превращенними сѣтями своїми злодѣйски Умань уловиль“. І далі Бруховецький лякає Москву тим, що коли царь не пришле війська, то Опара наведе бусурман на лівий берег Дніпра і навіть, „сохрани Боже“, на московські землі.⁴⁴⁾

Захоплення Умані було справді поважним успіхом Опари і, можна сказати, зенітом його політичної кар'єри. В Умані стояла невеличка московська залога, яких 80 людей. Опара підійшов до Умані 11. VI. 1665., маючи при собі два козацьких полки, один кінний, другий піший, а також татар. Він заявив уманцям, що за ним ідуть два татарських султани, і загрозив, що коли уманці не піддадуться, він стоятиме під містом, витолочить увесь хліб на полі (саме тоді наступали жнива) і виморить їх голодом. Московську залого частину порубали, частиною вона розбіглась.⁴⁵⁾

Тетеря вже покинув Україну, і ходила чутка, що його навіть убито.⁴⁶⁾ Булава залишалась вакантною, і Опара поспішав її підхопити. Правдоподібно в Умані він проголосив себе гетьманом і призначив генеральну старшину. Генеральним обозним став Петро Дорошенко, що був ген. осавулом за Тетері й перебував у Чигирині⁴⁷⁾, генеральним осавулом — Самійло Фридрикевич,⁴⁸⁾ полковник білоцерківський, що його велику лояльність до Польщі постійно підкреслює в своїх донесеннях Стахурський, комендант Білої Церкви.

З часу захоплення Умані правдоподібно починаються зносини Опари з Стахурським, і реляції останнього подають багато важних причинків до історії ефемерного гетьманування Опари. Які були справжні Опарини замисли? Здається, що він хотів перш за все, щоб його було затверджено на гетьманстві через обрання на загальній козацькій раді, яка мала відбутись за старим козацьким звичаєм в долині над річкою Росавою, де вже відбулося стільки таких рад, починаючи від часів Сагайдачного, так що цю долину справді можна би вважати за нормальне, звичайне місце для козацьких рад.⁴⁹⁾ А далі мала наступити емансипація з під королівської влади за допомогою татар, хоча б за ціну татарської, чи навіть турецької протекції. До здійснення свого плану приступив Опара зараз же по захопленні Умані, але дуже скоро виявилось, що він дуже помилився в своїх надіях на татарську поміч. Не малу ролю в розвіянні планів Опари відіграв і білоцерківський комендант Стахурський. Про це свідчать його власні реляції. Взагалі вони далеко докладніше з'ясовують нам трагедію Опари, ніж лівобережні й московські реляції, видані в V. й VI. томах „Актівъ Южной и Западной Россіи“.

Діяльність Опари вже від самої весни викликала в Стахурського певні сумніви, як видно з його листа до короля з дня 7. VII. 1665., де він уперше згадує про Опару: „Opара со intendit, wyrozumieć nie mogę, gdysz wszystkie miasta około Czehryna, Korsunia, Humania zdali się onemu, y sciąga woysko swoje nad Rossawą rzekę, chciąc tam obrać Hetmana, gdzie się y Ordy spodziewa. Co dalsza iego będzie intentia, czas pokaże“.⁵⁰⁾

⁴⁴⁾ Акты V, 274—275.

⁴⁵⁾ Акты V, 275—276. М. Петровський, Нариси, ст. 400. Також: „Праці Комісії іст. зах.-руського та укр. права“, т. VIII, Київ 1930, ст. 291.

⁴⁶⁾ Акты V, 275.

⁴⁷⁾ Звичайно досі уважали, що Дорошенко був за ген. осавула і в Опари (Самовидець, 88), але треба думати, що Стахурський був краще поінформований, кажучи в своїй реляції (див. нижче), що Дорошенко був у Опари за генерального обозного.

⁴⁸⁾ З удовою цього Фридрикевича пізніше оженився Іван Мазепа. Ф. Уманець, Гетманъ Мазепа, СПб. 1897, ст. 42.

⁴⁹⁾ Л. Окіншевич, Генеральна рада на Україні — Гетьманщині XVII—XVIII ст., „Праці Комісії зах.-руського та українського права“, т. VI, Київ 1929, ст. 307—311.

⁵⁰⁾ Рукоп. Б-ки Красінських, сод. 4025, ч. 17.

Трохи більше відомостей подає Стахурський в своїм листі до Пражмовського тої ж самої дати 7. VII. 1665. Він каже, що по відігнанню Бруховецького з Дециком від Білої Церкви Опара порозсилав свої універсали, між иншим і до Білої Церкви. Але дивно, що в тих універсалах не говорить Опара про свою зичливість до короля, ані до царя, а підписується просто „братом Війська Запорозького старшим“, обіцяє Україні піддержку Орди Мурадин-Султана і вольності, як було за Хмельницького. На це треба звернути пильну увагу, щоб не вийшло в нього з татарами якогось *condictamen*, бо в своїх листах умовляє козаків не терпіти королівських залог по українських містах, що припадає дуже до смаку поспільству. Опара скупчує табор над Россавою для вибору гетьмана, і так треба розуміти, що він сам хоче гетьманом стати. До нього горнутья і міста понад Дніпром, писав він і до Білоцерківського полку, і до серденят, закликаючи до себе. Всі міста коло Чигирини, Корсуня й Умані здалися йому. Одначе від певних полів, які самі були при тому присутні, єсть відомість, що Опара в Умані і в Лисянці склав присягу на вірність королеві, а з другого боку — населення згадуваних міст пограбувало до щенту наказного Бруховецького разом із Москвою й одіслало до Опари в неволю. Польські офіцери з Корсуня були в Опари й просили провіянту для фортеці; Опара відповів їм: „ідіть туди, де хліб, а ми Вас у Корсуні не потребуємо“. З цього, видко, що Опара не мислить нічого доброго, коли не хоче дбати про апровізацію замків. Писав також до полковника Паволоцького, закликаючи на Россаву, обіцяючи всім ханську протекцію, а короля ніде навіть імені не згадує.⁵¹⁾

Правдоподібно, Опара ще весною провадив переговори з Ордою, бо вже Тетеря, в своїм листі до короля з дня 24. VI. 1665., сповіщає, що „Опара iusz powtornych po protectiā tatarską prdinował posłow“; ці послі зустрілися з післанцями воеводи руського Яблоновського, і один з них хвалився, що коли хан відмовить їм своїй протекції, вони обіпрутья на саму Порту. Одначе посольство Опарине було прийняте ханом, яко приателем короля, неприхильно.⁵²⁾

Так чи инакше, частина Орди, під проводом мурз Каммамета, Батирши, Батира й Тенеша, вийшла на Україну. В цій Орді було 22.000 татар кримських, ногайських і білгородських. Як показували татарські язики, взяті лівобережними козаками й одігнані до Москви, Опара писав ханові, щоб він сам прийшов до нього, і тоді, мовляв, усі міста йому піддадуться. Виставляв себе при тім, як прихильника короля. Але хан сам не вийшов, а вислав отих чотирьох мурз.⁵³⁾ 17. VII. 1665. воевода кн. Львов писав у Москву, що на київській стороні „воры казаки“ вибрали собі гетьманом зрадника Опару, що він покликав собі на поміч татар, і що з 6. по 17 липня татари разом з Опариними козаками показувались під Мотовиловою, Фастовом і Васильковом, що татар вийшло 15.000, і що при Опарі взагалі многолюдство.⁵⁴⁾ І брацлавський полковник Василь Дворецький доносив кн. Львову, що Опара навів татар, обіцяючи їм платити за своє гетьманство християнами, але татари, не дожидаючи від нього заплати, самі почали забирати людей у неволю, особливо в полках Уманському й Каневському.⁵⁵⁾

Збираючи до купи ріжні звістки, не завжди ясні й точні, можна думати, що Опара зпочатку справді виявляв себе перед татарами прихильником

⁵¹⁾ Рукоп. Б-ки Красінських, cod. 4025, ч. 18.

⁵²⁾ Рук. Б-ки Красінських, cod. 4025, ч. 15.

⁵³⁾ Акты VI, 38.

⁵⁴⁾ Акты V, 306.

⁵⁵⁾ Акты V, 307.

короля, і що справді, як каже Самовидець, „Затягалъ татаръ на королевську руку“.⁵⁶⁾ Але нещирість цієї прихильності кидалася у вічі такому уважному обсерваторові, як Стахурський. В своїм черговім донесенні канцлерові з дня 15. VIII. 1665. Стахурський так змальовує акцію Опари на протязі липня—серпня: за цей час на Україні, по його словам, справи ні на що добре не заносилися. Опара, обравшись старшим, прилучив до себе всі міста на правому березі. Та, відчуваючи поважну небезпеку від зросту сил Опари, він, Стахурський, почав настроювати проти нього козаків з Чигиринського, Черкаського й Білоцерківського полків, а також серденят, котрі були зичливі для короля. Опара довгий час „do nic dobrego declarowac nie chciał“. Але бачучи, що його становище непевне, став удавати з себе вірного королеві; а щоб більше в цьому всіх упевнити, обрав собі за обзного Петра Дорошенка, а за осавула Самійла Фридрикевича, людей певних і вірних королеві, та й запряг їм, а в його імені запряг йому, Стахурському, Фридрикевич, що буде додержувати вірність королю й Річі Посполитій. Після того, на заклик Опари, і з намови самого Стахурського, полк Білоцерківський і серденята вирушили до Опариного обозу, куди прибув і Каммамет-Мурза з 20.000 орди, до котрого Стахурський писав листа й одержав відповідь. Тоді Опара вирушив під Канів, маючи надію, що здобуде його і, обсадивши своєю залогою, так само як і Мотовиловку, де засів Децик, оберне всі свої сили на той бік Дніпра та перехилить на свій бік усі лівобічні полки. Дрозд з 8000 ребелізантів іде від Брацлава на Київ, хоче сполучитись з Дециком. Проти нього вислав Опара полки Уманський і Калницький з 5.000 орди, щоб не дати Дрозду з'єднатись з Дециком. Опара вислав своїх послів до короля і до їх повороту не дозволяє видавати провіанту українським фортецям (себ-то польським в них залагам), з яких особливу нужду терпить Корсунь.⁵⁷⁾

Що Опара справді посилав до короля, підтверджується відомостями про видачу його послам: Гнату з Суботова і Карапашу, судді Криловському, 200 злотих в обозі короля під Калішем 15. VIII. 1665; тим же послам, при відправленні їх до Варшави, видано під Очаківською Кузницею 150 злотих.⁵⁸⁾ Про зносини Опари з королем каже й Ермоленко, оповідаючи про те, як полковник Думитрашко перейняв Опариних послів під Ладжином і всіх до одного порубав.⁵⁹⁾

Але в той час, як Опарине посольство перебувало в Польщі, до короля їхали вже нові послы, які везли з собою Опару... в кайданах. Татари, що їх закликав до себе Опара, стали зряддям його загибелі. Наші дотеперішні відомості про кінець Опари спіралися головню на оповіданнях Грабянки й Самовидця, повторюваних, в більш-менш скороченій формі компіляторами XVIII віку, та на листі Данила Ермоленка, наказного Бруховецького, до воеводи Львова. Грабянка каже: „Того ж (1665.) году Опара отозвался Гетманомъ и на Королевскую руку много Орди зятягъ; но Татаре Дорошенка, Асаула Тетериного, на гетманство постановивши, Опару зъ его старшиною къ Королю отослали; которыхъ тамо смертію казнено.“⁶⁰⁾ Трохи докладніше оповідає про кінець Опари Самовидець: „Видячи татаре нестатокъ Опаринъ, а Дорошенко, которой перше былъ асауломъ при Тетерѣ, тутъ же будучи и при Опарѣ, старался о гетманство и солтана приєдналъ; которого руку солтанъ з Ордою держучи, при-

⁵⁶⁾ Лѣтопись Самовидца, 88.

⁵⁷⁾ Рукоп. Б-ки Красінських, cod. 4025, ч. 22.

⁵⁸⁾ Н. Бѣляшевскій, Расходы Рѣчи Посполитой на козацкихъ пословъ, „Кіев. Старина“ 1897, VI, 85—95 (на основі матеріалів Архіву Коронного Скарбу у Варшаві).

⁵⁹⁾ Акты VI, 25.

⁶⁰⁾ Лѣтопись Гр. Грабянки, Київ 1854, ст. 189.

зв'язавши Опару до себе з старшиною, казаль Опару взяти, а Дорошенка далъ гетманомъ козакамъ. А того Опару солтанъ з иншими козаками старшиною отослалъ до короля; которого страчено з его товариствомъ. Итакъ скончилося гетманство Опарино⁶¹⁾

Ермоленко в своїм донесенні малює арешт Опари в живій, драматичній формі. Він оповідає, що Опара 18. VIII. 1665. виїхав разом із своєю старшиною під Богуслав до татарських мурз на раду. Але як тільки вони наблизилися до татарських наметів, татари кинулись на них, пограбували, зідрали з Опари та його старшини верхню одежу і в одних сорочках повели до мурз, а ті почали лаяти Опару, кинули йому в лице його листи до Дрозденка, де він умовляв його піддатися йому, і вимовляли: „ти присягав королю й нам, а тепер хочеш нас воювати;“ Після того почепили Опарі заліза на шию й на ноги, а самі кинулись на козацький табор. Але козаки одбили напад. На другий день вранці татари знову заходилися добувати козаків, але мурзи припинили бійку і почали гукати, щоб козаки взяли собі гетьманом Петра Дорошенка, загрожуючи, що в противному разі пошлють до поляків у Чигирин і Білу Церкву за допомогою й будуть їх добувати. Козаки, бачучи свою погибель, подумали і згодились. Опару ж з усіма його дорадниками, в тім числі й бунчужного Жилку, татари повезли до Криму. Врятувалися тільки запорожський полковник Семен та ще якийсь Филип.⁶²⁾ Це саме, тільки коротше, оповідає й Децик у своїм листі (невідомої дати) до незнаного нам адресата.⁶³⁾

Записав про арешт Опари і Йоахим Ерлич у своїй хроніці. Він оповідає, що татарський султан, який виїшов з ордою на услуги Річи Посполитої і стояв табором під Чорним Лісом, довідався від реєстрових козаків про зраду Опари, а також перехопив його листи до Сірка й до Дрозденка, де Опара намовляв їх напасти зрадою на Орду, а потім іти на Білу Церкву та на інші замки й знести там ляхів та німців. Тоді султан написав до Опари, щоб той приїхав до нього ніби на раду, а тоді схопив його разом із його старшиною, „показав їм їхню зраду“ і одіслав до короля у Варшаву, де їх і страчено.⁶⁴⁾

З усіх цих звісток, згідних між собою в основному, виходить, що власне татари погубили Опару, обурені за його зраду королеві, а тим самим і їм. Певну роллю відогравав у цій історії й Дорошенко, що мав якісь зв'язки з татарами. Не дурнож і посла, що привезли Опару до короля, наз-

⁶¹⁾ Лїтопись Самовидца, Київ 1878, ст. 89. Інші літописці XVIII в., які майже всі користувалися з Грабянки і з Самовидця, повторюють за ними, один коротше, другий докладніше. За Грабянкою майже буквально повторюють: „Краткое Описание Малороссіи“ (Лїтопись Самовидца, приложение, Київ 1878, ст. 264); В. Рубан, Краткая лїтопись Малыя Россіи, С.-Петербургъ 1777, ст. 90; „Чернігівський літопис“, Н. Бѣлозерскій, Южнорусскія лїтописи, Київ 1856, ст. 31; А. Лазаревскій, Черниговская лїтопись по новому списку, „Кіев. Ст.“, 1890, V. ст. 84; „Краткое лїтоизобразительное описание“, Н. Бѣлозерскій, ст. 76; „Хронологія высокославныхъ гетмановъ“, іbidem, 118; „Имянная роспись гетмановъ“, іbidem, 135. „Лизогубівський літопис“ переплутав події 1665 р. з пізнішими часами боротьби Дорошенка з Суховієм 1668—69 років, див. Сборникъ лїтописей, относящихся къ исторіи Южной Руси, Київ 1888, ст. 23—24. А. Рігельман, видно, додержується оповідання Самовидця, див. Лїтописное повѣствованіе о Малой Россіи, ч. II, Москва 1847, ст. 78—79. Цікаво, що Велико ввагалі ані словом не згадує про Опару.

⁶²⁾ Акты V, 308. Лист Ермоленка послужив за джерело для оповідання про арешт Опари Костомарову (Собрание сочиненій, VI, 48), Соловйову (Исторія Россіи, кн. 3, т. XI, ст. 148) й Яворницькому (Исторія запорож. козаковъ, II, 370—371).

⁶³⁾ Акты VI, 60.

⁶⁴⁾ Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza, t. II, Warszawa 1853, s. 106—107.

вані „послами від Дорошенка“.⁶⁵⁾ Та з донесення Стахурського до канцлера Пражмовського з дня 15. IX. 1665. зясовується, що головною пружиною змови на Опарину загибель був таки сам Стахурський. Принаймні він так представляє справу в своїй реляції: „вже кілька разів доносив я о великій незичливості пана Опари до короля й Річі Посполитої, що він за так довгий час нічого доброго не учинив, військо татарське затримував при собі ріжними намовами, не хотів ніяк знести Дрозда, явного зрадника, але навпаки старався сполучити своє військо з його силами, нарешті по всіх містах поодбрав млини, аренди, інтрати і гумна панські, а гроші казав одвезти собі до війська; учинив між иншим раду, щоб неодмінно ляхам одміряти гряницю по-Случ; ⁶⁶⁾ бачучи хитрі й небезпечні замисли згаданого Опари, старався я всіми способами, щоб його висадити з того гетьманства, і Господь Бог пощастив, що ця справа за допомогою пана Каммамета Мурзи прийшла до бажаного skutku; він (Каммамет), маючи зі мною через своїх мурз часті конференції, запросив Опару з усією старшиною на раду, оточив ордою і казав одіслати до мене, щоб потім вислати до короля; з чим я трохи задержуюсь, дожидаючи на Дрозда, що зачинився у Брацлаві з кількома тисячами. Маю добру в Бозі надію, що з ним скоро буде скінчено, бо вже і Царя⁶⁷⁾ в Ладжині взято, і саме місто здалося... По тім як скинуто і взято Опару, наступив на гетьманство пан Дорошенко людина вельми доброзичлива і вірна, котрого військо прийняло дуже охоче і слухає. Цей пан, теперішній гетьман, дуже добре веде свої справи і часто зноситься зі мною листами, нічого не чинячи без моєї ради“. На прикінці листа Стахурський подає, що Опара, сидючи у нього в неволі, дає багато обіцянок, ручиться, що приведе Запорожжя до послушенства королю і впровадить до Умані коронну залогу, і хоче залишити закладниками у Стахурського свого сина і жінку, — очевидячки, аби його випущено на волю. Стахурський запитував, як йому з цим бути.⁶⁸⁾

Але, треба думати, від Пражмовського наспіла відповідь, щоб Опару приставити до короля. Роля Опари була скінчена, і доля його припечатана. Чутка про арештування Опари широко розійшлася по Україні. Ермоленко писав до Бруховецького з Переяслава 12. IX. 1665., що Дорошенко, мовляв, усім мурзам і старшим татарським давав великі подарунки і прохав, щоб Опару повернули, і ті послухались, завернули Опару з дороги (до Криму) і разом з його суддею Радочинським, закувши за шию й за ноги, одвезли до Білої Церкви і там „почесть имъ воздали: въ глубокую яму вкинули“.⁶⁹⁾ Децик повідомляв кн. Львова, що „Орда приводила Опару закутого до Білої Церкви й хоче везти до короля“.⁷⁰⁾ Ракушка доносив Бруховецькому, 13. IX. 1665. з Ніжина з слів одного москаля, що вийшов з полону, як той бачив власними очима, як татари привезли Опару до Білої Церкви, і він тепер в неволі у коменданта.⁷¹⁾ В слідуючій своїм листі до гетьмана 28. IX. 1665. Ракушка пише, що Опара „не може в одній тюрмі місця зогріти“, бо Дорошенко, задовольнивши мурз подарунками, випрохав у них Опару, суддю Радочинського й Царя, та інших дорадників Опари,

⁶⁵⁾ Н. Б ѣ л я ш е в с к і й, *op. cit.*, 87.

⁶⁶⁾ До цих проявів „незичливості“ Опари відносяться, певна річ, і його заборона поминати короля в час Богослуження, при чім, як зазначає французький посол у Варшаві Вонзу в своїй реляції королю Людовику XIV. з дня 18. IX. 1665., Опара навіть побив одного священика за невиконання цього наказу. Див. Т. К о г з о п, *Dola i niedola Jana Sobieskiego*, Tom II, Kraków 1898, s. 372.

⁶⁷⁾ Царь або Царик — один з повстанчих ватажків. Див. про нього Акты VI, 30.

⁶⁸⁾ Рукоп. Б-ки Красінських, *cod.* 4025, ч. 30.

⁶⁹⁾ Акты VI, 30.

⁷⁰⁾ Акты V, 306.

⁷¹⁾ Акты VI, 31.

і одіслав їх усіх до короля, „щоб готовили Дорошенкові місце в ляцькій тюрмі.⁷²⁾ Знов же узяті в полон татари показували на допиті, що Опару взяли й одіслали до короля самі ж татарські мурзи.⁷³⁾ Нам здається, що лист Стахурського ясно свідчить, хто був справцею змови проти Опари і хто одіслав його до короля.

Яка була дальша доля Опари, про це наші джерела трохи між собою розходяться. Єрлич записав у своїй хроніці, що 27. IX. 1665. Опару везли через Дубно разом із іншими „зрадниками полковниками і сотниками“, і що Опару потім страчено у Варшаві.⁷⁴⁾ Другий сучасник, і може навіть свідок, Веспасіян Коховський подає у своїх „Климактерах“, що „Ясько Кулган, посол Тетері, припровадив до короля по дорозі з Мстова двох головних бунтовників: Опару і Царика, щоб король їх покарав . . . Король казав одвезти Опару до Мальборка (на місце м. Тукальського), а Царика вбити на палю, бо він двічі тікав“. ⁷⁵⁾ Думаєм, що найближче до правди стоять донесення Волзу, котрий весь час був при королі в поході проти Любомирського і котрий доносив у Францію 18. IX. і 1. та 15. X. 1665, що Опару приведено до королівського обозу під Равою (Мазовецькою) і тут в половині жовтня страчено.⁷⁶⁾

Так сумно скінчилось гетьманування Опари, який виставив був політичну програму, що її потім переводив у життя й Дорошенко: незалежнення за допомогою татар та турків від Москви й Польщі. Але в його не стало хисту, щоб здійснити таку нелегку програму, і цей „нестаток“ Опарин скоро спостерегли й самі татари. Бракувало йому, видно, й того досвіду, того авторитету в очах козаків, які мав Дорошенко. Ф. Уманець, оцінюючи ролю Опари, як Дорошенкового суперника, слушно зауважує, що „озвавшись старшим на гетьманство“, Опара забув, що п'ять років перед тим він був усього тільки сотником медвідовським, тоді як Дорошенко на той час (в кінці 1660 р., коли Опара возив свою „інформацію“ до Варшави) був наказним гетьманом Юрія Хмельницького.⁷⁷⁾ Далі Уманець закидає Опарі, що він „мав нетактовність занадто тягти на королівську руку, себ-то йшов проти незалежності України, яка опромінює політичну діяльність Дорошенка“. ⁷⁸⁾ Цей останній закид, здається, був несправедливий, бо Опара, як можна бачити з наведеного матеріялу, ішов і проти царя, і проти короля, одже тим самим наче стояв за незалежність України (в союзі з татарами і, може бути, під протекцією Порти), але в нього не було того дипломатичного такту, яким відзначався його генеральний обозний, і який наказував не відкривати своїх карт, принаймні до того часу, поки не відбулася до певної міри внутрішня консолідація Правобережної України. Через те гетьманування Опарине було таке ефемерне, і він сам перейшов до історії, як один з тих „покутних“ гетьманів, що „озивались“ на гетьманство, не обрахувавши добре власних сил і засобів, і тим лиш поглиблювали загальний розстрій українського життя за часів Руїни.

⁷²⁾ Акты VI, 35.

⁷³⁾ Акты VI, 38—39.

⁷⁴⁾ Latopisiec, II, 107.

⁷⁵⁾ W. Kochowski, Annalium Poloniae climacter tertius, Cracoviae 1698, Liber IV, p. 195—196.

⁷⁶⁾ T. Korzon, Dola i niedola Sobieskiego II, 373—374. Корзон подає, що в соймових рахунках 1666 р. записано: „na prowidzia Asawula posla kozackiego, który Oparg rebelizanta do J. Kr. Mosci zwiazanego przyprowadzil, zlotych 676 (op. cit., 485). М. Біляшевський подає запис, що „в Раві видано 10. X. 1665. послам від Дорошенка, Василю Донцю судді Черкаському, і Пиляю, осавулі уманському, що привезли Опару, дано 200 злотих“. „Кіев. Ст.“ 1897, VI, 87. Ян Казимир стояв під Равою від 25. IX. до 16. X. 1665. Див. Корзон II, 372.

⁷⁷⁾ Ф. Уманець, Гетманъ Мазепа, СПб. 1897, ст. 32.

⁷⁸⁾ Ф. Уманець, 32—33.

U 9471

3186196873

Видання Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі.

1. Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі за перший рік його діяльності (від 30. травня 1923 р. до 31 травня 1924 р.). 1924 р., ст. 13.
2. Д. Дорошенко — Л. Білецький. Памяти академіка Миколи Сумцова. 1925 р.
3. І. Мірчук. Г. С. Сковорода (Замітки до історії української культури). 1925 р.
4. В. Біднов. „Устное повѣствованіе запорожца Н. Л. Коржа“ та його походження й значіння. 1925 р., ст. 28.
5. Л. Білецький. Основи української літературно-наукової критики. Впрвід. 1925 р.
6. В. Щербаківський. Основні елементи орнаментатії українських писанок та їхнє походження (Студія). 1925 р., ст. 32.
7. Л. Чикаленко. Техніка орнаментування керамічних виробів Мізинських неолітичних селищ. 1925 р., ст. 11.
8. Д. Антонович. З історії церковного будівництва на Україні. Вип. I. 1925 р.
9. Ф. Слюсаренко. Грецька федеральна конституція кінця IV віку пер. Хр. 1925 р.
10. С. Смалъ Стоцький. Ритмика Шевченкової поезії. 1926 р., ст. 44.
11. Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік перший (1923—1924). Том I. 1926 р., ст. 210.
12. Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі за другий рік його діяльності. 1926 р., ст. 14.
13. Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі за третій рік його діяльності. 1927 р., ст. 13.
14. Шостий рік діяльності Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. 1929 р., ст. 15.
15. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік четвертий (1926—1927). 1930., ст. 20.
16. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік п'ятий (1927—1928). 1930 р., ст. 14.
17. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік шостий (1929—1930). 1930 р., ст. 32.
18. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік восьмий (1930—1931). 1931 р., ст. 32.
19. Дискусія над питанням: „Откоуду есть пошла руская земля...“ 1931., ст. 30.
20. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік дев'ятий (1931—1932). 1933 р., ст. 24.
21. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік десятий (1932—1933). 1933 р., ст. 16.
22. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік одинадцятий (1933—1934). 1934 р., ст. 16.
23. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік дванадцятий (1934—1935). 1935 р., ст. 16.
24. Памяти професора Василя Біднова. 1936 р., ст. 32.
25. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік тринадцятий (1935—1936). 1936 р., ст. 16.
26. С. Смалъ Стоцький. Останній рік Шевченкової поетичної творчості. 1937 р.
27. І. Мірчук. Чи можливі синтетичні суди а ргіогі? 1937 р., ст. 8.
28. М. Антонович. Матеріали до вербування українців у пруську армію XVIII в., 1937 р., ст. 7.
29. Д. Дорошенко. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України. 1937 р.
30. Б. Крупницький. Пилип Орлик і Сава Чалий. 1937 р., ст. 6.
31. О. Лотоцький. П. О. Куліш та М. П. Драгоманов у їх листуванні. 1937., ст. 14.
32. В. Садовський. Господарські погляди українського поміщика в першій половині XIX в. 1937 р., ст. 14.
33. А. Яковлів. До історії кодифікації українського права XVIII ст. 1937 р., ст. 12.
35. Ол. Шульгин. Ідеологічна ненависть і непереможна любов Ж. Ж. Руссо до Франції. 1937 р., ст. 7.
35. В. Сімович. Проблема гармонії складів у морфології слов'янських мов. 1937 р.
36. Р. Смалъ Стоцький. Краса і погань. 1937 р.
37. К. Чехович. Чеські впливи на Франкового „Мойсея“ та „Івана Вишенського“.
38. Ф. Слюсаренко. Нумизматична праця проф. В. Б. Антоновича. 1937 р.
39. Ів. Борковський. Значіння деяких предметів знайдених в Майкопській могилі.
40. Л. Чикаленко. Вівіфікаціонізм. 1937 р.
41. В. Щербаківський. Матеріали археологічних розкопів на Переяславщині.
42. В. Дорошенко. Првмітки В. Антоновича до Шевченкового „Кобзаря“. 1937.
43. Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Том II. 1937 р.
44. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік чотирнадцятий (1936—1937).